

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

Betydelsen av föräldrarnas kön i vårdnadstvister

-En kvalitativ innehållsanalys av domstolsbeslut

Isabel Munther

Kandidatuppsats
SOPA63
Höstterminen 2018
Handledare: Håkan Johansson

Förord

Jag vill tacka alla som varit inblandade under skrivprocessen med denna kandidatuppsats. Ett speciellt tack till er som korrekturläst och alla vänner som alltid stöttat och fått mig att fortsätta när det varit som tuffast. Till sist vill jag också rikta ett stort tack till min handledare Håkan Johansson!

Abstract

Author: Isabel Munther

Title: The importance of gender in custody disputes (translated title)

Supervisor: Håkan Johansson

Assessor: Tove Harnett

The purpose of this study was to examine how the Swedish court reason, argues and legitimizes mothers and fathers to get sole custody. In Sweden, mothers got sole custody twice as many times as fathers. Results from earlier research has indicated that there are several general differences regarding the requirement of a parent which depends on the parent's gender. A gender perspective has been used for this study to analyze and understand the court's final judgements of the cases. The study has a gender perspective based on the theorist Yvonne Hirdman. The analysis was based on 16 verdicts of cases from the Swedish court called Tingsrätten (crown court) and Hovrätten (court of appeal). Eight of them concerning mothers who got sole custody and eight when fathers got the full custody of the child. The result of this study shows that the court used different arguments for mothers and fathers. Mothers were often expected to be with their children. Only when mothers failed at parental ability, the court could start legitimize fathers to get sole custody. In almost every case, the court legitimized mothers and fathers to sole custody by describing the parents as each other's opposites.

Key words: Custody disputes, sole custody, gender, court, judgement, mothers, fathers

Innehållsförteckning

1 Inledning	5
1.1 Problemformulering	5
1.2 Syfte	6
1.3 Frågeställningar	6
2 Bakgrund	6
2.1 När familjer möter rättssystemet	6
2.2 Skyldigheter som vårdnadshavare enligt lag	7
2.3 Barnets bästa, vilja och rätt	7
2.4 Möjlighet till eller krav på ändringar i vårdnaden genom dom	8
3 Kunskapsläge	9
3.1 Tillvägagångssätt	9
3.2 Förväntningar och fördomar om mödrar och fäder	9
3.3 Studier om föräldrar och genus i rättsväsendet	11
4 Teori	13
4.1 Genus och genuskontrakt	13
4.2 Genussystemets logiker	14
4.2.1 Dikotomin	14
4.2.2 Hierarkin	15
5 Metod	17
5.1 Metodologiska överväganden	17
5.2 Innehållsanalys	17
5.3 Urval	18
5.4 Tillvägagångssätt	18
5.5 Kodning, bearbetning och analys	19
5.6 Metodens tillförlitlighet	20
5.7 Etiska överväganden gällande rättsfall	21
6 Resultat och analys	23
6.1 Moder ensam vårdnad	23
6.1.2 Barnets bästa	24
6.1.3 Barnets vilja och behov av kontinuitet	24
6.1.4 En känslomässig trygghet för barnen	25
6.1.5 Relationen mellan mor och barn	26
6.1.6 Den primära vårdnadshavaren	27
6.1.7 Tillit och förtroende för modern	28
6.1.8 Kvinnan och modern som underordnade i samhället	29
6.2 Fader ensam vårdnad	31
6.2.1 Barnets bästa	32
6.2.2 Barnets rätt till båda föräldrarna	32
6.2.3 En materiell trygghet för barnen	33
6.2.4 Den sekundära vårdnadshavaren	35
6.2.5 Fadern aktuell först när modern brister	35
6.2.6 Mannen och fadern som överordnad i samhället	37
6.3 Slutsatser	38
7 Diskussion	40
Referenslista	41

1 Inledning

I familjer där konflikter och tvister är så svåra att inga andra insatser hjälper, används domstol som en sista utväg för att få en lösning på problemet. Domstolens uppgift i vårdnadstvister är att genom utredning och prövning, lösa och bedöma tvisterna utifrån den vägledande principen kring vad som anses vara bäst för barnet (Singer, 2017). Men som förälder innebär det också att bevisa sin lämplighet i uppdraget som förälder samt att privatlivet blir granskat av såväl myndigheter och privatpersoner i samhället. Det som alltid blivit uppmärksammat i media är att de vårdnadstvister som slutar i ensam vårdnad, domineras av mödrar. År 2002 dömde domstolarna till ensam vårdnad för mamman i 36 procent av fallen jämfört med pappan i 9 procent av fallen. Resterande procent resulterade i gemensam vårdnad (SOU 2017:6). ”*Det är ren diskriminering*” säger en pappa som själv förlorat vårdnaden i en artikel från Barometern (Strömblad, 2010).

Efter reformen och lagändringarna i Föräldrabalken 2006 började domstolarna även ta hänsyn till föräldrarnas samarbetsförmåga. Om föräldrarna inte kunde samarbeta och konflikten gick ut över barnet, skulle gemensam vårdnad uteslutas. Detta ledde till att färre tvister slutade i gemensam vårdnad. År 2014 visar domstolsbesluten en ny fördelning jämfört med 2002, men utfallen för ensam vårdnad skiljer sig fortfarande åt i dubbel bemärkelse. Utöver de fall som slutade i gemensam vårdnad fick mammor under 2014 ensam vårdnad i 46 procent av fallen och pappan i 21 procent av fallen (SOU 2017:6). De ojämlika siffrorna har sedan lång tid lett till diskussioner, debatt och missnöje med uppfattningen om att rättsväsendet favoriserar mamman i vårdnadstvister. Barnrättsjuristen och företrädaren Lena Leander-Jørgensen uttalar sig följande i en artikel från Fokus; ”*Hon kan slänga anklagelser på pappan och han måste då lägga all sin energi på att försvara sig och förklara att han är en bra pappa. Hon behöver inte visa att hon är en bra mamma*” (Lundgren, 2008).

1.1 Problemformulering

När familjen möter rättssystemet för att få hjälp med konflikter ställs det privata och de samhälleliga normerna mot de rättsliga principerna. Enligt svensk lagstiftning ska det biologiska könet inte ha någon betydelse. Rätten bygger på en likabehandling av män och kvinnor vilket betyder att rättsväsendet ska stå för neutralitet och objektivitet (SOU 2014:6). Just inom vårdnadstvister kring barn med vårdnad, boende och umgänge har det däremot

ifrågasatts om rätten verkligen behandlar mammor och pappor på ett objektivt sätt eller om förklaringarna ligger i att man behandlar könen olika (Schiratzki 2008). Resultaten pekar i olika riktningar. Å ena sidan menar studier att könet inte spelar någon roll alls för utfallen av vårdnad utan att det finns andra faktorer som är av betydelse i praxis (Schiratzki 2008). Å andra sidan menar studier att det svenska rättssystemet inte är objektivt då det rent historiskt präglas av traditionella könsroller (Svensson 1997). De tolkningar som görs av jurister och domare är i grunden baserade på deras egna uppfattningar och kunskaper om människor. Denna kunskap kan till exempel röra sig om värderingar och föreställningar om män och kvinnor. Det finns olika normer för män och kvinnor som bestämmer vad som är rätt eller fel i deras ageranden, vilket leder till att domstolarna tolkar kriterier i lagtext på olika sätt beroende på olika normer och förväntningar på könen (Rejmer 2003). Samtidigt har attityderna i det svenska samhället förändrats. Fler kräver nu ett jämställt föräldraskap där båda föräldrarna lägger lika mycket tid på barnen (SOU 2017:6). I det sociala arbetet med människor är betydelsen av normer högst relevant då det är viktigt att ha kunskap och förståelse för hur våra fördomar och föreställningar om män och kvinnor påverkar framtida klienter, brukare eller patienters förutsättningar.

1.2 Syfte

Syftet med uppsatsen är att undersöka hur svenska domstolar resonerar, argumenterar och legitimerar mödrar och fäder till ensamma vårdnadshavare. För att tolka och förstå resultaten kommer studien analyseras med hjälp av Yvonne Hirdmans teori om könsmaktsordningen.

1.3 Frågeställningar

1. Vilka argument och skäl använder domstolarna i de utvalda domarna när mödrar respektive fäder får ensam vårdnad?
2. Hur legitimerar domstolarna mödrar och fäder som ensamma vårdnadshavare?

2 Bakgrund

2.1 När familjer möter rättssystemet

I första hand förespråkar man andra insatser så som till exempel samarbetsamtal genom socialtjänsten. När en familj kommer till domstol för att få hjälp att lösa tvisten innebär det

att inga andra lösningar fungerat och därför ska tvisten prövas i domstol. Beroende på vad tvisten handlar om så kan domstolarna använda förhör med föräldrarna, vittnesuppgifter på personer i familjens närhet som kan styrka deras berättelser men också på underlag av barn i fara anmälningar eller socialtjänstens vårdnad, boende- eller umgängesutredningar som underlag för bedömning och beslut. De lagar som domstolarna i huvudsak måste förhålla sig till tar sin utgångspunkt i föräldrabalk (1949:381) kapitel 6 om vårdnad, boende och umgänge och nedan följer en presentation för de lagar som är mest relevanta och som domstolarna refererar till i rättsfallen när de grundar sina beslut.

2.2 Skyldigheter som vårdnadshavare enligt lag

Punkterna i sjätte kapitlet handlar om vårdnadshavarens olika ansvarsområden och skyldigheter gentemot barnet, samt lagar som reglerar barnets rättigheter och barnets bästa. Att vara vårdnadshavare i lagens mening innebär ansvaret att se till att barnet får god omvårdnad, att barnet inte utsätts för kroppslig bestraffning, att barnet får utbildning, sjukvård, försörjning samt att vårdnadshavaren är ansvarig för det barnet gör och är den som tar beslut i barnets namn tills dess att barnet är myndigt (Singer 2017). Dock ska det förtydligas att en vårdnadshavare inte behöver bo ihop med barnet. Nedanstående paragrafer är hämtade från Föräldrabalk (1949:381) kapitel 6 om vårdnad, boende och umgänge.

11 § Vårdnadshavaren har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. Vårdnadshavaren skall därvid i takt med barnets stigande ålder och utveckling ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål. *Lag (1983:47).*

12 § Barnet ingår självt avtal om anställning eller annat arbete, men endast om vårdnadshavaren samtycker till avtalet. Barnet får självt säga upp avtalet och, om barnet har fyllt sexton år, utan nytt samtycke avtala om annat arbete av liknande art.

Barnet eller vårdnadshavaren får säga upp avtalet med omedelbar verkan, om det behövs med hänsyn till barnets hälsa, utveckling eller skolgång. Har vårdnadshavaren sagt upp avtalet av detta skäl, får barnet inte därefter träffa nytt avtal utan vårdnadshavarens samtycke.

13 § Står barnet under vårdnad av två vårdnadshavare, skall vad som sägs i 11 eller 12 § gälla dem tillsammans.

Är en av vårdnadshavarna till följd av frånvaro, sjukdom eller annan orsak förhindrad att ta del i sådana beslut rörande vårdnaden som inte utan olägenhet kan uppskjutas, bestämmer den andre ensam. Denne får dock inte ensam fatta beslut av ingripande betydelse för barnets framtid, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver det.

2.3 Barnets bästa, vilja och rätt

Från att historiskt sett inte haft något värde, har barn nu en betydligt större roll och mer rättigheter än förr. I vårdnadstvister ska barn därför i beroende av ålder och utveckling få möjlighet att höras och få föra fram sin åsikt och vilja, även om barnets vilja i praktiken inte

alltid går att förenliga med barnets bästa. Rätten kan inte tvinga någon att älska ett barn. Däremot kan rätten användas för att lösa tvister, skydda barnet från straffbara gärningar samt göra en fördelning utav resurser som barnet har rätt till (Schiratzki 2014). Nedanstående paragrafer är hämtade från Föräldrabalk (1949:381) kapitel 6 om vårdnad, boende och umgänge.

2 a § Barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge.

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid

- risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och
- barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. *Lag (2006:458)*.

2.4 Möjlighet till eller krav på ändringar i vårdnaden genom dom

Den grundläggande vården och föräldrarnas möjlighet att skapa trygghet och göra val för barnets bästa är central för att en förälder ska ses som lämplig vårdnadshavare, men olika lagstiftningar kan också ta ifrån en förälder vårdnaden om denne brister i omsorgen på något sätt. Den kan beslutas genom avtal där båda föräldrarna är överens eller genom dom där domstolen gör ett beslut. Om en förälder för förhindrad att utöva vårdnaden eller om gemensam vårdnad inte är möjlig på grund av samarbetssvårigheter som går ut över barnet (Schiratzki 2014). Nedanstående paragrafer är hämtade från Föräldrabalk (1949:381) kapitel 6 om vårdnad, boende och umgänge.

5 § Står barnet under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem och vill någon av dem få ändring i vårdnaden, skall rätten besluta att vårdnaden skall vara gemensam eller anförtro vårdnaden åt en av föräldrarna.

Vid bedömningen av om vårdnaden skall vara gemensam eller anförtros åt en av föräldrarna skall rätten fästa avseende särskilt vid föräldrarnas förmåga att samarbeta i frågor som rör barnet. Rätten får inte besluta om gemensam vårdnad, om båda föräldrarna motsätter sig det.

Frågor om ändring i vårdnaden enligt första stycket prövas på talan av en av föräldrarna eller båda. I mål om äktenskapsskillnad får rätten utan yrkande anförtro vårdnaden om barnet åt en av föräldrarna, om det är uppenbart att gemensam vårdnad är oförenlig med barnets bästa. *Lag (2006:458)*.

7 § Om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling, skall rätten besluta om ändring i vårdnaden (FB 6:7 första stycket).

Står barnet under båda föräldrarnas vårdnad och gäller vad som sägs i första stycket en av dem, skall rätten anförtro vårdnaden åt den andra föräldern ensam. Brister också den föräldern i omsorgen om barnet på det sätt som sägs i första stycket, skall rätten flytta över vårdnaden till en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare (FB 6:7 andra stycket).

År 2006 gjordes ett förtydligande av de kriterier för när domstol kunde döma till gemensam vårdnad mot den andra förälderns vilja. Här kommer kravet på att även kriteriet för föräldrarnas samarbetsförmåga ska beaktas, lika så att i enighet med barnets bästa så ska domstolarna även fästas särskilt avseende vid om det finns en risk för att barnet eller någon annan i familjen blir utsatt för risker, övergrepp eller blir bortförd. Gemensam vårdnad är det som är huvudregeln i Sveriges lagstiftning, men den lämnar alltså också utrymme för ensam vårdnad på grund av kraftigt och långvarigt brist samarbetsförmåga som drabbar barnet eller vid anledning att tro att barnet skulle utsättas för risker (SOU 2014:6).

Lagen är öppen för tolkning och situationerna kan vara mycket invecklade och svåra att hantera och ofta används praxis från Högsta Domstolen som riktlinjer. Till exempel ses kontinuitetsprincipen som barnets bästa, vilket innebär att man ser det förenligt med barnets bästa att barnet får stanna i förhållanden där den känner trygghet och stabilitet. Detta är alltså en princip men finns inte uttryckt i lagtext (Singer 2017).

3 Kunskapsläge

3.1 Tillvägagångssätt

De källor som använts för tidigare forskning har hittats genom sökningar på avhandlingar på avhandlingar.se, men också artiklar och forskning på Lubsearch med ikryssande av Peer Reviewed. Sökord som använts är bland annat "föräldraskap", "parenting" "motherhood", "fatherhood", "gender", "gender roles", "genus", "masculinity" "femininity" och "law". Sökorden har stått ensamma men också i kombination med andra centrala begrepp så som "vårdnadstvist", "child custody" och "custody battle". Jag har även använt nyhetsartiklar för att hitta de forskare som varit aktuella i frågan om vårdnadstvister för att sedan hitta deras arbeten och deras studier.

3.2 Förväntningar och fördomar om mödrar och fäder

Det är av relevans att titta på hur mödrar och fäder bemöts i utredningsarbete inom socialtjänsten, främst för att socialsekreterare spelar en viktig roll inom familjerätten då domstolarna många gånger lutar sig mot det underlag de får från en barnavårdsutredning (Rejmer 2003). I Sverige talar man idag om ett moderfixerat resursarbete, där de insatser och stöd som finns ofta är inriktad till mor och barn medan fadern lämnas utanför. Samtidigt finns

det också en tendens i att också vara positiv till de familjer som har tydliga och uppdelade könsroller. Ofta grundar det sig i det gamla synsättet om att könen har en förmåga att komplettera varandra och att det är någonting positivt (Bangura Arvidsson 2003). Vidare visar forskning på förväntningar på att det är modern som förväntas ta det största ansvaret, som sätter barn och familj framför sina egna behov och stereotypt ses som en bättre förälder än fadern. Om modern inte klarar av att ta hand om sitt barn möter hon ett stort förakt (Villicana, Garcia & Biernat 2017).

Fäder präglas istället av bilden form av frånvaro och svek (Bangura Arvidsson 2003).

Utredare inom socialtjänsten ser till exempel ofta fäder som ett problem antingen om de är närvarande eller frånvarande i familjen. Vid frånvaro ses de som oansvariga och när de är närvarande blir de problematiska då de ställer stora krav eller kan vara potentiellt våldsamma och hotfulla vilket kan leda till att de inte utreds ordentligt (ibid.). Samtidigt upprätthålls könsrollerna vid utredningar där socialsekreterare menar på att fäder behöver mer stöttning av modern och samhällets resurser för att klara av föräldrauppgiften (Bangura Arvidsson 2003). Dessa olika förväntningar på män och kvinnor i föräldrarollen brukar dock inte grunda sig i att man antar att någon av föräldrarna är bättre eller sämre än den andre på att hantera eller klara av problem i olika situationer. Däremot skiljer sig förväntningarna på vad eller vilka saker mammor och pappor ska ta för ansvar för utifrån könsbestämda stereotyper och tillskriva egenskaper. Det är till exempel mer accepterat att fadern misslyckas eller missar att göra något än att modern gör det (Villicana, Garcia & Biernat 2017).

Trots att mycket har förändrats i Sverige så lever tröga strukturer fortfarande kvar i samhället gällande könen. I Sverige visar Statistiska Centralbyrån (2017) i sin sammanställning ”på tal om män och kvinnor” att kvinnor generellt lägger mer tid på hushållssysslor än män. Gällande antal ersatta dagar för vård av barn år 2017 presenterar Försäkringskassan till exempel statistik på att kvinnor tar ut 72% av dagarna jämfört med männen på 28% av dagarna. Trots att en ökning av faders uttag över åren så är det fortfarande kvinnan som är överrepresenterad i statistiken kring hemarbete och vård av barn (SCB 2017). Lars Plantin är en annan svensk forskare som fokuserar mycket på män och deras föräldraskap. Plantin menar i sin studie från 2001 att anledningen till att mammor oftare tar ut all föräldraledighet och att fadern arbetar och försörjer familjen inte behöver betyda ett icke intresse hos fadern för barn och familj. Det kan istället ha att göra med tröga samhällsstrukturer där män ofta tjänar bättre än kvinnor. Familjen vinner också rent ekonomiskt på att fadern arbetar och modern stannar hemma

(Plantin 2001). Även om går långsamt så hoppas man att fäder ska involveras mer och mer och att könsrollerna på sikt kommer kunna suddas ut i frågor rörande hem och barn (Katarzyna & Plantin 2014). En förändring har också skett de senaste åren. I just vårdnadstvister menar flera advokater och domare att de sett en ökning av att båda föräldrarna börjat bli lika delaktiga och engagerade i sina barn. Attityderna samhället har förändrats och fler kräver nu ett jämställt föräldraskap där båda föräldrarna lägger lika mycket tid på barnen (SOU 2017:6).

3.3 Studier om föräldrar och genus i rättsväsendet

Svenska forskaren Kerstin Berglund (2007) menar i sin avhandling att det är av vikt att problematisera hur människor bemöts i rätten. Beroende på hur rätten väljer att förhålla sig till könsfaktorn och vilka värderingar eller tidigare kunskap om kön som man har, så är det intill oundvikligt att dessa kan påverka juristernas och domarnas sätt att argumentera för sina klienter (Berglund 2007). Internationella studier som gjorts på mödrar och fäder inom genusforskning pekar på att det finns risker för att både mödrar och fäder blir diskriminerade eller behandlade på olika sätt utifrån sitt kön. Vicki Lens har gjort en studie från USA där hon fokuserar på hur domare och jurister inom familjerätten bemöter föräldrarna utifrån deras kön, men också utifrån andra faktorer så som klass och etnicitet. Lens (2019) menar att det är omöjligt för både domare och jurister att hålla i ärenden utan att också ha egna värderingar, fördomar och åsikter. I vissa fall påverkar detta processen och utfallen i de förhandlingar och rättegångar som hålls i form av att man till exempel skuldbelägger vissa grupper eller hur man låter föräldrar som man har förtroende för prata och ta mer plats under förhandlingarna (Lens 2019).

Även i Sverige menar forskaren Annika Rejmer (2003) att rättsväsendet allt för ofta har en bristfällig kunskap och insikt kring de sociala problem som är vanligt förekommande för de föräldrar som hamnar i tvister. I och med juristernas höga utbildning, deras egna (och ofta förekommande) traditionella familjekonstruktioner och levnadsförhållanden skapas en krock då beslut ska tas kring familjer som i regel inte liknar deras egna förutsättningar över huvud taget (Rejmer 2003) Inom genusforskningen för vårdnadstvister har studier också visat på ett samband mellan attityder kopplade till stereotyper. Tillskrivna egenskaper såsom vänlighet, förtroende och värme associeras till exempel till mödrar. De mödrar som uppfyllde några eller alla attribut ansågs enligt respondenterna för studien vara en bra förälder och fick stort förtroende till att tilldelas ensam vårdnad. Även om fäderna också ansågs vara bra föräldrar så

var det fler av respondenterna i intervjun som ansåg att vårdnaden skulle tilldelas modern (Costa et al. 2019). En studie från Storbritannien visar på att modern kan bli hårt kritiserad av domstol om hon på något sätt avviker från den stereotypa och förväntade bilden av moderskap. Fäder möter istället ett ursäktade för sitt beteende och blir generellt inte utsatt för kritik och ifrågasättande i samma utsträckning som mödrar (Chelser 1991).

Samtidigt råder en oenighet i forskningen i om rättsväsendet påverkas av kön eller ej. Den svenska forskaren Johanna Schiratzki (2008) menar till exempel att tvisterna inte alls är könsstyrda utan att den ojämna fördelningen beror på andra faktorer. Generellt sett är mödrar i större utsträckning boendeförälder till barnen och då blir de ofta kritiserade i större utsträckning än fäder på grund av att det innebär ett större ansvar att ha barnen boende hos sig. Den förälder som är boendeförälder är skyldig att se till eller underlätta för att barnet/barnen får träffa den andre föräldern regelbundet. Så istället för att se könet som orsak, så menar Schiratzki att skillnaderna i bedömningarna beror på förälderns position, stabilitet och tidigare engagemang kring barnen (Schiratzki 2008). Mödrar tar i de allra flesta fall tar ut mer föräldraledighet och spenderar mer tid med barnet än vad fadern gör och det innebär att mödrar blir boendeföräldrar och mer lämpade som ensamma vårdnadshavare (ibid.). Något som dock kan konstateras i vårdnadstvister är att det finns ett mönster av att mödrar i vårdnadstvister möter ett stort motstånd om hon satsar på karriär, nya relationer eller sätter sig själv framför barnet på olika sätt (Schiratzki 2008). Andra slutsatser som dragits är att mödrar i större utsträckning får ensam vårdnad på grund av praxis och principen om barnets bästa då man menar att det är till barnets bästa att låta barnet vara kvar i samma miljö där han eller hon känner trygghet så länge barnet inte riskerar att fara illa (SOU 2014:6).

4 Teori

Den utvalda empirin kommer analyseras ur ett genusperspektiv med hjälp av Yvonne Hirdmans teori om hur den sociala ordningen av män och kvinnor konstrueras och upprätthålls i samhället. Hirdman menar att det finns en konstant kamp mellan män och kvinnor som ordnas i form av att det manliga könet är överordnat det kvinnliga könet. Detta är en mycket gammal ordning som ständigt upprätthålls och förnyas över tid på olika nivåer i samhället. Med hjälp av hennes teori så kan jag analysera hur domstolarna resonerar och bedömer olika situationer och ageranden utifrån förväntade normer kring moder -och faderskapet. Eftersom tvistemål är en arena som är starkt präglad av konflikt och kamp mellan föräldrarna så är det en relevant teori med centrala begrepp som kan synliggöra hur domstolarnas bedömning av föräldrskapet kan vara en del av ett upprätthållande av normer och strukturer kring kön. Valet av teori kan dock riskera att uppsatsen blir färgad eftersom empirin enbart kommer tolkas utifrån ett genusperspektiv, men samtidigt kan teorin också hjälpa till med att synliggöra de normer som ofta tas för givet. De centrala begrepp som också kommer att användas är Hirdmans syn på genus och hennes teori om genuskontraktet för att sedan gå in på de två logikerna som hon menar upprätthåller ordningen mellan män och kvinnor. Nedan följer en presentation för hur begreppen ska förstås och användas.

4.1 Genus och genuskontrakt

Hirdman föreslår en definition på genus som all den mycket komplicerade kunskap vi har om manligt och kvinnligt samt den förståelse vi har av hur manligt och kvinnligt görs. Hon menar att genus är ett tydligare begrepp än kön, då genus handlar just om själva görandet och att det är applicerat som ett lager till på de biologiska könen. Med genus går man ett steg längre och begreppet ska användas för att förstås som komplexa och föränderliga tankefigurer av män och kvinnor med utgångspunkt de biologiska skillnaderna som ständigt legitimerar och skapar föreställningar och sociala praktiker kring hur män och kvinnor ska vara och se ut. Genus ska alltså ses som en symbolisk kategori där män och kvinnor är placerade utifrån föreställningar (Hirdman 1998).

Genuskontraktet är ett centralt begrepp som står för de mer konkreta uppfattningar som just nu råder mellan män och kvinnor på ett vardagligt plan. Vem gör vad, hur gör något det, på vilket sätt, med vilket verktyg och så vidare. Själva kontrakten är också föreställningar som delas av män och kvinnor och själva systemet är den process som skapar nya hierarkier genom kontrakten (Hirdman 2007). Genom historien kan relationen som beskrivs och som

också finns kvar mellan man och kvinnan så beskrivs kvinnan som den som säkrar att människor kan föröka sig, och detta är det viktigaste. Kvinnan är också bra genom det arbete de utför, samt som en hjälp gentemot sina äkta män och sina föräldrar. Männerna ska ha en bra inkomst och det är de som försörjer hem och familj. *Han* tar hand om *henne*. Den naturliga ordningen är att kvinnans plats är hemma, underordnad, underrepresenterad och underbetald (Hirdman 2003). Genuskontraktet ska användas för att beskriva gränserna för kvinnliga möjligheter, ett sätt att sätta den manliga och den kvinnliga relationen emot varandra och få en förståelse för det så osynliga, men också mycket påtagliga genuskontraktet som reglerar förhållandet mellan könen (Hirdman 1988). Genuskontraktets reglering innebär också att män och kvinnor håller sig på olika sidor och reglerar hur nära den andres sida som det andra könet kan komma eller sträcka sig till sin egen förmån, detta innebär att konflikter uppstår när den andre rör sig för nära gränserna för det egna könets räckvidd, och konsensus när de håller sig till de egna ramarna. Dock ska sägas att kontrakten inte är jämställda och med samma förutsättningar eller lika stort utrymme på var sin sida. Den manliga friheten har ständigt uppmuntrats och expanderats, medan den kvinnliga istället alltid har bundits fast och begränsats genom kontroll, lagstiftningar, sociala seder och barnafödande (ibid.).

4.2 Genussystemets logiker

Hirdman menar att könen står i relation till varandra i en viss ordning som genomsyrar och lägger en bas för de sociala, ekonomiska och de politiska ordningarna. Dessa kallar Hirdman för genusystemet, och dessa två bärs upp av två logiker eller ”lagar” (Hirdman 1988). Begreppet genusystem ska förstås som en återkommande struktur eller ett dynamiskt system för ett mönster av alla de förväntningar och föreställningar om just kön som både män och kvinnor bidrar till att ständigt upprepas och reproduceras (Hirdman 1988).

4.2.1 Dikotomin

Den första logiken handlar om *dikotomin*, vilket innebär idén om isärhållandet mellan könen. Tanken här är att manligt och kvinnligt inte ska eller bör blandas utan ska hållas åtskilda (Hirdman 2007). En dikotomi är ett sätt att uttrycka föreställningar om skillnader och är därmed konstruerat som motsatsförhållande. Det innebär att genom att definiera vad något är, så innebär det också att definiera vad något inte är, och är det inte det ena så måste man vara det andra. Manligt och kvinnligt ses till exempel inte som naturliga skillnader utan är skapade genom sociala och kulturella konstruktioner med tillskrivna och bestämda egenskaper. Natur är till exempel ett exempel på ett ord vi kommer att tänka på utefter ett antal definitioner,

innebörder och uppfattningar som gör att vi tänker på ett visst sätt om just det vi kallar för natur. Det är likadant med det vi kallar för manligt och kvinnligt. Dikotomier blir därmed också något som funderar som en representation av vad som är normalt och självklart och som inte behöver förklaras, medan det som faller utanför detta ses som avvikande och onormalt (Miegel & Schoug 1998). De isärhållande strukturerna är inget som bara återfinns i gamla, traditionella yrken. Hirdman säger att även nya yrken som aldrig tidigare funnits också fortsätter att dela upp könen, att uttalanden som ”Hon kör ju bil som en karl!”, där manliga drag hos kvinnor uppmärksammas med positivitet, medan män som tillskrivs kvinnliga attribut möter förakt och att till exempel kvinnokläder eller färger på vissa fängelser använts /används som bestraffning och förnedring av män (Hirdman 2003).

4.2.2 Hierarkin

Den andra logiken är *hierarkin*, här menar Hirdman att det är mannen som utgör normen i samhället och det är han som står för det normala och det acceptabla. Världen kretsar runt mannen så det är han som är människan och normen och det är han som styr och har monopol och världen är uppbyggd på ett sätt som gynnar honom och hans begär. Kvinnan är därmed underordnad mannen på olika sätt i samhället då hon skiljer sig ifrån honom (Hirdman 2007). Hierarkin är beroende av den första logiken, då isärhållningen mellan män och kvinnor gör att hierarkin kan finnas kvar mellan könen. Isärhållningen som finns i arbetsfördelningen och uppdelningen leder till att män och kvinnor orienterar sig i världen efter platser, sysslor och sorter som är ordnade efter *honom* och *henne* (Hirdman 1988). Hela genusystemets skapas genom meningsskapande och maktformande i olika nivåer så som kulturell överlagring (genusfigurer som uppstår så fort ett barn föds), social integration (uppdelning av kön genom institutioner så som skola, arbetsfördelning, marknaden) och socialisering (direkt inläring genom sanktioner om du gråter som pojke eller uppmuntran om du tar hand om dockor som flicka). Dessa tre pusselbitar verkar på en övergripande nivå genom tankefigurer som genomsyrar samhället, genom hur vi pratar och beter oss på det sociala planet till hur vi tänker och uppfattar och definierar sig själva på det individuella planet. Kvinnor är till exempel själva med och skapar genusfiguren av kvinnor både medvetet och omedvetet (ibid.).

Då detta är ett mönster som ständigt upprepas och återskapas i olika former och i nytt språkbruk gör att det hela tiden hänger med i den moderna tiden och i vardagen vilket också leder till att systemet inte upplevs som något konstigt då det är så etablerat. En vanlig förklaring som används för legitimering av ordningen är de förklaringar som hänvisas till det

biologiska, att det helt enkelt är naturligt och så män och kvinnor fungerar. Hirdman menar att detta inte stämmer, män och kvinnor görs, konstrueras, reproduceras och upprepas i olika mönster hela tiden i alla arenor och dimensioner i mötet med andra människor. Utan dessa medvetna och omedvetna mönster och ordningar som ständigt håller isär män och kvinnor skulle kunna leda till att principerna och logikerna skulle kunna försvinna helt. Det vill säga att människor oavsett kön har förutsättningar för att kunna uppfatta världen och varandra på lika (Hirdman 1988).

5 Metod

5.1 Metodologiska överväganden

För att besvara syfte och frågeställningar så kommer jag använda mig av en kvalitativ metod. En kvalitativ metod bygger på att forskaren är intresserad av att beskriva, förklara och tolka människors upplevelser eller syn på verkligheten. Till skillnad från en kvantitativ metod bygger en kvalitativ utgångspunkt bland annat på att lägga vikten på ord, uppfattningar och ett tolkande synsätt (Bryman 2011). Då syftet med studien är att tolka och förstå domstolens motiv, argument och skäl så lämpar sig en kvalitativ metod för att besvara både syfte och frågeställningar. Nackdelen med en kvalitativ forskning är dock att den till stor del bygger på forskarens egna subjektiva uppfattningar (Bryman 2011). En forskares värderingar, analys, tolkning och slutsatser av den data som används i studien kommer alltid vara närvarande och det är viktigt om att vara medveten om detta då det inte är möjligt att vara helt opartisk (Bryman 2011). Nackdelen med domslut och rättsfall som dokument är att de endast är en slutprodukt vilket innebär att vissa detaljer kan ha utelämnats. Däremot är rättsfallen möjliga att använda som underlag till en analys då de är offentliga dokument och öppna för allmänheten. Genom Lunds Universitet har jag även tillgång till hemsidor där jag direkt kan hämta rättsfall. Detta är positivt för mig som då det utgör möjlighet till ett tillgängligt material till en kandidatuppsats. En observation som metod hade varit önskvärt då det hade varit bra att själv få ta del av vad som sägs under rättegången. Blickar, tonlägen och känslor är exempel på sådana faktorer som inte kommer med i ett dokument men som kan ha haft stor betydelse. Alla rättsliga ärenden som rör barn har ofta mycket sekretess och inom tvistemål som rör barn är dörrarna till rättegångarna stängda, därmed går det inte att göra en observation.

5.2 Innehållsanalys på domar

Empirin i studien utgörs av dokument i form av rättsfall från svenska domstolar. Domarna är ett tillgängligt material för allmänheten och innehållet i domarna är tillräckligt omfattande eller rikt för att en analys ska kunna göras. Bryman (2011) menar att när dokument utgör empirin i en studie är det vanligt att forskare arbetar med innehållsanalys. En innehållsanalys är en metod som handlar om att forskaren analyserar, tolkar och tematiserar texter av olika slag (Bryman 2011). En innehållsanalys kan göras utefter både en kvalitativ och kvantitativ metod. Skillnaden kan sägas vara att en kvalitativ innehållsanalys görs på texter där ingenting räknas eller mäts, medan kvantitativ innehållsanalys fokuserar på ord och text av mätbar karaktär. Jag kommer använda mig av en kvalitativ innehållsanalys där jag bland annat

undersöker *hur* något sägs och sedan göra en tolkning av det med hjälp av teorier och begrepp (Bergström och Boréus 2012). Vid en kvalitativ innehållsanalys är det också viktigt att se dokumenten i sitt sammanhang och att ha i bakhuvudet att de är skrivna för att ingå i en viss kontext (May 2011). En av fördelarna med att använda en innehållsanalys är att forskaren kan gå djupare in på de olika betydelser som finns i själva dokumenten. Samtidigt bör forskaren också vara medveten om att, precis som i andra samhällsvetenskapliga metoder, är omöjligt att vara helt objektiv när dokumenten ska analyseras. En tolkning av innehållet kommer och måste göras utifrån forskarens egna erfarenheter och förförståelse och det kan komma att påverka resultatet i studien (May 2011). En innehållsanalys kan också användas för att hitta manifesta inslag i texter, alltså sådant som tydligt uttrycks och träder fram i en text. En begränsning är dock att det tydliga fokuset på vad som sägs riskerar att ta bort fokuset på vad som inte sägs. Det outtalade kan ofta vara mycket viktigt (Bergström och Bouréus 2012).

5.3 Urval

Offentliga dokument eller dokument från statliga myndigheter kan te sig på olika sätt men de har alla gemensamt att de inte producerats för samhällsvetenskapliga syften (Bryman 2011). Med andra ord så är det inte skrivna på ett sätt som gör dem partiska i försök att framställas på ett visst sätt för forskarens studie. Under utbildningen har vi tidigare bekantat oss med rättsfall gällande vårdnadstvister och därför finns en viss förförståelse av utformning, de lagar som används och vad domarna innehåller. Utefter min förförståelse kring detta har jag valt att titta på domar avseende tvistemål där domstolarna beslutar om ensam vårdnad i tingsrätten och i hovrätten. Domar som slutar i utfallet att någon av föräldrarna får ensam vårdnad väljer jag just för att det är i dessa fall som domstolarna aktivt väger, tolkar och motiverar för och nackdelar, ageranden eller beteenden på båda föräldrarna. Detta ser jag som något positivt då det innebär att materialet ofta är rikt på text att kunna göra en analys av. Det gör det också möjligt för mig att besvara mina frågeställningar utifrån ett genusperspektiv. De rättsfall som valts ut till studien har alltså en direkt koppling till att kunna besvara syfte och frågeställningar vilket innebär att jag har gjort ett målstyrt urval. Bryman (2011) menar att målstyrda urval är vanligt förekommande inom kvalitativ forskning eftersom empirin måste kunna utgöra en grund för att syfte och frågeställningar ska kunna besvaras (Bryman 2011).

5.4 Tillvägagångssätt

Jag har hämtat ut rättsfallen från den juridiska hemsidan Karnov. Då sökfunktionerna inte är anpassade efter samhällsvetenskaplig forskning eller samhällsvetenskapliga intressen av rent

etiska skäl så har det inte gått att anpassa sökningarna utefter studiens intressen. Med andra ord så har det inte gått att söka fram tvistemål där fäder eller mödrar enbart fått ensam vårdnad. Dessa utan det har jag istället fått söka fram manuellt. Jag har skrivit ”ensam vårdnad” i sökfältet, markerat att domarna ska komma från tingsrätten och hovrätten och därefter markerat det år jag velat att rättsfallen ska komma från. Efter det har jag gått igenom fall för fall ifrån de senaste från 2018 och bakåt.

En avgränsning jag valt att sortera bort i urvalet är alla fall där domstolarna dömt till gemensam vårdnad eftersom studien ämnar undersöka domar där utfallen slutar i ensam vårdnad. Utöver detta har jag också valt att det i så stor utsträckning som möjligt inte ska förekomma våld eller att någon av föräldrarna är dömd för våldsbrott. Detta för att det då blir ett för stort fokus på våldet och dess riskfaktorer hos den förälder som utövar detta och leder till en självklarhet i att den föräldern inte får ensam vårdnad. Andra rättsfall har även sorterats bort då de varit väldigt korta och haft för lite material för att kunna göra en analys av utifrån mina frågeställningar. Det kan till exempel vara fall där båda föräldrar varit eniga om att en förälder ska ha ensam vårdnad och att domstolarna godkänt och beslutat detta utefter föräldrarnas önskemål. Detta innebär att det blir ett bortfall i forma av att vissa rättsfall inte blir representerade i studien. Det har även varit en svårighet att hitta domar som motsvarat det jag sökt efter då det finns många domar som behandlar betydligt mer än bara ensam vårdnad, och många domar slutar i gemensam vårdnad. Enligt Domstolsverket avgjordes totalt 7359 tvistemål rörande talande av vårdnad av barn under 2017. Men inom kategorin ”tvistemål rörande vårdnad av barn” ingår också mål som endast rör tvister kring barns boende eller barns umgänge. Det kan till exempel röra sig om barn som får en vårdnadshavare efter att ensamma kommit till Sverige (Domstolsverket 2017 s. 14). På grund av följande avvägningar och begränsningar slutade empirin på totalt 16 domar varav 8 där modern fått ensam vårdnad och 8 där fadern fått ensam vårdnad.

5.5 Kodning, bearbetning och analys

Jag har använt mig av en induktiv ansats vid kodning av domarna. Detta innebär att forskaren inte på förhand bestämt teman att utgå ifrån utan hen låter istället innehållet ”tala fritt”. Efter genomläsning kan teman och mönster skapas utifrån forskarens tolkningar och användning av teori och begrepp. Forskaren visar sedan på de teman och mönster som framkommit genom citat och utdrag vid redovisningen av resultat och analys (Bryman 2011). För att ändå hålla

mig till ramen för vad jag vill undersöka, så har jag formulerat följande frågor som jag ställt till domarna när jag läst igenom varje dom.

Domar där mödrar tilldelats ensam vårdnad

- När anser domstolarna att mödrarna ska anses som lämpliga som ensamma vårdnadshavare?
- Vilka argument, motiv och skäl ges?

Domar där fäder tilldelats ensam vårdnad

- När anser domstolarna att fäderna ska anses som lämpliga som ensamma vårdnadshavare?
- Vilka argument, motiv och skäl ges?

Vid kodning av domarna har jag använt mig av olika färger som fått representera olika frågor eller teman. Vid en första genomläsning markerade jag till exempel ut alla delar där domstolen på något sätt argumenterar eller motiverar fram modern eller fadern. Därefter delades de olika argumenten och motiven upp i kategorier och dessa markerades i sin tur med olika färger. Fördelen med manuella analyser är att mer komplicerade tolkningar kan göras men att risken är att det inte behandlas lika konsekvent som i ett datorprogram (Bergström & Boréus 2012). De nackdelar som det dock kan innebära att använda sig av en innehållsanalys är att den förutbestämda strukturen i kodschemat kan göra andra intressanta aspekter osynliga. Det gör att den informationen inte kommer med i analysen i samma utsträckning då kodschemat tenderar att styra materialet utifrån det som kodschemat förutbestämt att undersöka (ibid.). Ett annat problem som kan med att lyfta fram citat eller utdrag ur texter som exempel vid en analys är att kontexten kan gå förlorad ur sitt sammanhang (Bryman 2011).

5.6 Metodens tillförlitlighet

Bryman (2011) menar att innehållsanalysen bör bygga på dokument som uppfyller tre kriterier. Den första är autenticitet det vill säga att dokumenten verkligen är vad de utger sig för att vara. Den andra är trovärdighet, att det finns grund för åsikten att dokumenten inte förfalskats eller förvrängts på något sätt och den tredje representativitet, alltså om de dokument som studeras är representativa för alla andra relevanta dokument (Bryman 2011). I detta fall kommer dokumenten som analyseras vara offentliga handlingar från Sveriges

domstolar med hämtade rättsfall och domslut från den juridiska hemsidan Karnov. Gällande det första kravet så bedömer jag att Karnov är en trovärdig och riktig hemsida då den också använts tidigare i utbildningssyfte och att de domar jag använder mig av också är riktiga. Personnummer, underskrifter och målnummer ger mig belägg att tro att det är de riktiga dokumenten som jag valt att arbeta med. Samma sak gäller det andra kriteriet. Dokumenten är offentliga för att allmänheten ska kunna gå in och granska det som skrivits och bedömts, men samtidigt behövs inloggning eller annan behörighet för att få ta del av dokumenten. De är personliga och förvarade på ett sätt som gör att jag kan anta att de inte förändrats eller justerats på något sätt utan att de dokumenten jag använder faktiskt är originaldokumenten som också familjerna fått ta del av.

Det tredje kriteriet är dock svårare att svara på huruvida det är uppfyllt eller inte. Som tidigare nämnt så är rättsfallen är endast en slutprodukt av en långt pågående tvist med utredningar, förhör och berättelser som jag själv inte deltagit i. Eftersom familjernas situationer ofta är komplexa eller att vissa familjer är kända hos Socialtjänsten eller kommer från olika bakgrunder i form av klass och etnicitet gör att förutsättningarna för familjerna kan se mycket olika ut. Utfall, bedömningar och reaktioner från domstolarnas sida kan bero på fler faktorer än bara kön (Mattson 2015). Frågan om hur fallen som används i studien är representativa för resterande rättsfall som gjorts är svår att svara på då varje fall är unikt men vissa mönster går att finna så som vad tvisten rör sig om eller hur vissa beteendemönster hos föräldrarna kan leda till liknande konsekvenser.

Gällande kvalitativ forskning kan det vara svårt att göra om studien och uppnå samma resultat. Detta på grund av att forskaren själv är det viktigaste redskapet i studien, den subjektivitet som studien bygger på kan se annorlunda ut om den görs på samma sätt av en annan forskare. Slutsatser och resultat som kommer fram i studien bygger också på ett fåtal domar, vilket innebär att det inte går att göra en generalisering utifrån det som studien kommit fram till (Bryman 2011).

5.7 Etiska överväganden gällande rättsfall

Inom samhällsvetenskaplig forskning som rör människor finns vissa krav för mig som forskare att tänka igenom och följa för att studien ska vara etiskt försvarbar för de som ingått eller berörs av studien. Dessa är frivillighet, integritet, konfidentialitet och anonymitet (Bryman 2011). Trots att rättsfallen är offentliga handlingar vilket innebär att de finns

tillgängliga för allmänheten så innehåller de också mycket känsliga personuppgifter på de parter som fallen berör. Därför är det viktigt att överväga om publicering av varje falls målnummer skulle kunna vara till skada för den enskilde och dess privatliv (Bryman 2011). Alla berörda parter som nämns vid namn kommer anonymiseras i största möjliga mån vilket innebär att alla namn eller personer kommer benämnas som fader, moder, barn/barnen och städer eller platser kommer benämnas vid en bokstav.

I och med att domarna är offentliga så kommer jag inte fråga de inblandade familjerna om samtycke till att använda domarna som underlag i min studie. Däremot bedömer jag att risken för skada för den enskilde blir för stor om jag väljer att hänvisa till de ursprungliga målnumren eftersom de innehåller personuppgifter och känslig information om barn. Jag kommer alltså inte bara att anonymisera de inblandade parternas namn, utan även de ursprungliga namnen på domarna. Varje mål som refereras till i analysen kommer benämnas med ett kodnamn som jag själv valt. I de fall där jag refererar till där modern får ensam vårdnad kommer rättsfallen heta målnummer MEV1 (=Moder ensam vårdnad 1), MEV2, MEV3 och så vidare. För fall där jag refererar till att fadern fått ensam vårdnad kommer jag referera till målnummer FEV1(=Fader ensam vårdnad 1), FEV2, FEV3 och så vidare. Efter varje citerad dom har jag också angett om det är en dom från tingsrätten eller hovrätten. De har förkortats med TR och HR. För kontroll eller önskan om att ta del av fallen som studien utgått från finns möjlighet att ta kontakt direkt med mig men av etiska skäl kommer de ursprungliga målnumren inte finnas med i referenslistan.

6 Resultat och analys

Detta kapitel kommer att presentera studiens resultat som framkommit efter kodning av de totalt 16 domarna. För att besvara syfte och frågeställningar så är det teman och mönster i domstolens argument, skäl och motiv som kommer att presenteras. Olika mönster, ord och uttryck i domarna har tolkats och analyserats med hjälp av tidigare forskning och Yvonne Hirdmans teori om könsmaktsordningen. Kapitlet är uppdelat i två teman.

Det första temat heter *moder ensam vårdnad*. Här presenteras och analyseras innehåll och mönster som framkommit i domarna med hjälp av tidigare forskning och Hirdmans teoretiska begrepp. Temat är uppdelat i två underrubriker. I den första berörs de mest centrala och avgörande argument kring hur domstolarna resonerar om *barnets bästa*. Den andra underrubriken har jag valt att kalla för *den primära vårdnadshavaren*. Här tar jag upp exempel från domarna som skulle kunna tolkas och analyseras som att modern ses som den primära och mer självklara vårdnadshavaren.

Det andra temat heter *fader ensam vårdnad*. Temat följer samma struktur som vid moder ensam vårdnad. Här presenteras resultat och analys i form av underrubrikerna *barnets bästa* och därefter avsnittet som jag valt att kalla för *den sekundära vårdnadshavaren*.

6.1 Moder ensam vårdnad

Detta avsnitt redogör för de generella teman och mönster som framkommit i de åtta domar där mödrar fått ensam vårdnad. Här presenteras domstolarnas argument, motiv och skäl som använts i de analyserade domarna för att legitimera mödrar som ensamma vårdnadshavare. Barnets bästa är till största del i fokus när domstolarna gör sina slutgiltiga bedömningar, och dessa tar sig i uttryck genom att domstolarna hänvisar till kontinuitetsprincipen, barnens vilja eller att modern kan erbjuda en känslomässig trygghet för barnet. Utöver dessa argument kunde också ett annat mönster ses i form av att modern i flera fall tenderade att föredras framför fadern, även i de fall där båda föräldrarna till exempel ansågs vara lika lämpliga som ensamma vårdnadshavare.

6.1.2 Barnets bästa

Ett genomgående tema som användes var barnets bästa som argument. Nedan följer olika typer av argument som domstolarna använde barnets bästa för att legitimera modern som ensam vårdnadshavare.

6.1.3 Barnets vilja och behov av kontinuitet

I första hand var det barnets bästa som var de avgörande argumentet för att vårdnaden skulle tillfalla modern ensam. Nedan presenteras olika sätt som barnets bästa användas som argument. Ett vanligt förekommande mönster som framkom i de analyserade domarna var främst att kontinuitetsprincipen och barnets vilja spelade en avgörande roll för att modern skulle få ensam vårdnad. Ett exempel är dom MEV4.

Vid en samlad bedömning där hovrätten särskilt beaktat barnens behov av kontinuitet och stöd samt de äldre barnens tydliga vilja att fortsätta bo hos sin mamma, finner hovrätten att det får anses vara till barnets bästa att modern tillerkänns ensam vårdnad om dem. HR MEV4 s. 9

I detta fall bedömdes det vara till barnens bästa att bo kvar på samma plats eftersom det skulle innebära en trygghet för dem att fortsätta vistas i samma miljö. På grund av att man inte ville sära på syskonen, att de äldre barnen uttryckte en önskan om att bo hos modern samt att alla barnen var bekanta vid hemmiljön hos henne så ansåg man att det var lämpligt att hon var både boendeförälder och ensam vårdnadshavare. I nedanstående tre exempel var också kontinuitetsprincipen och barnets vilja det främsta argumentet för att modern skulle få ensam vårdnad.

Barnen har vidare bott en längre tid hos modern och vårdnads-, boende och umgängesutredningen anser att hon är lämplig som ensam vårdnadshavare. TR MEV3 s. 16

Med beaktande av att barnen sagt att de vill bo hos sin mamma, anser tingsrätten att modern ska ha ensam vårdnad om barnen. TR MEV2 s. 15

Det är också viktigt för barnets trygghet att få fortsätta i en skola som är bekant för henne och att ha fortsatt kontakt med sina morföräldrar och kamrater. Modern är den som kan tillgodose detta. TR MEV8 s. 10

Statistik från SCB (2018) visar på att mammor i genomsnitt tar ut betydligt fler timmar för att ta hand om barnen och generellt också spenderar mer tid med dem. Gällande vårdnadstvister så har Schiratzki (2008) pekat på att mängden tid som föräldern spenderar med sina barn är en stor del till att föräldern blir ensam vårdnadshavare. Utifrån att det ofta är modern som lägger mest tid med barnen, så är det inte heller konstigt att det leder till att mödrar får ensam vårdnad i stor utsträckning i vårdnadstvister. Denna studie verkar inte vara ett undantag utan också här är det vanligt förekommande att mödrar "vinner" vårdnaden på grund av att de spenderat mest tid med sina barn. Det är inget som känns konstigt, utan det skulle kunna ses som en ganska självklar tanke. Utifrån själva genuskontraktet skulle man kunna förklara fenomenet som att det helt enkelt är hennes tilldelade del och sida av kontraktet. Kvinnan tar hand om barnen och hemmet, mannen gör inte det. Trots att det blir mer moderna tider och att strukturer och tankesätt förändras, så skulle detta alltså kunna vara ett exempel på hur dessa normer och idéer om könen fortfarande lever kvar. Hirdman menar att män och kvinnors positioner på förhand är ordnade gentemot varandra och i samhället (Hirdman 2003). Utifrån detta skulle man också kunna diskutera rättsväsendets användande av kontinuitetsprincipen i sig. Kontinuitetsprincipen bygger på praxis, det vill säga något som tidigare domar dömt till och som ska vara vägledande för kommande domar. Denna typ av praxis skulle också kunna tolkas som en norm. I detta fall skulle normen kunna vara den att kvinnor och mödrar spenderar mer tid med sina barn och att det är något som uppmuntras genom rättsväsendet. På så sätt skulle praxis i sig också kunna tolkas som ett sätt för manliga och kvinnliga normer att hela tiden leva vidare i samhället.

6.1.4 En känslomässig trygghet för barnen

Ett annat sätt för domstolarna att argumentera för barnets bästa var genom att använda sig av modern och hennes personlighet som motiv för att hon var mer lämplig. Även dessa argument, skäl och motiv följer mönstret av att modern är den som ser till barnet och barnets bästa.

Modern har en förmåga att se dotterns behov och inta ett barnperspektiv. TR MEV1 s. 18.

Modern är bättre än fadern på att se och förstå när barnet mår dåligt. HR MEV4 s. 9.

Modern förefaller vara den som har mest tid för barnet. TR MEV8 s. 8.

För att legitimera och motivera fram modern så lyfte domstolarna hennes förmåga att inta ett barnperspektiv och se till barnens mående och känslor. Studien av Costa et al. (2019) visade på att de mödrar som uppfyllde attribut så som vänlighet och värme fick ett ökat förtroende i

vårdnadstvister. Idén om att hon har en förmåga till att sätta sig in i barnperspektivet, att hon är mjuk, varm och alltid går att prata med gällande tankar, känslor och saker som är jobbigt. I dessa tre exempel lyfter och uppmuntrar domstolarna att mödrarna kunde erbjuda barnen känslomässig trygghet i form av förståelse, tröst och närhet. I dom MEV4 bedömdes båda föräldrarna vara lämpliga till att ha vårdnaden, men då konflikterna var så stora och djupa att de gick ut över barnen beslutade domstolarna att den gemensamma vårdnaden skulle upplösas. Anledningen till att det var just modern valdes som ensam vårdnadshavare var genom följande motivering:

Barnen har sedan föräldrarnas separation år 2012, bortsett från en kortare period av växelvist boende, haft sitt stadigvarande boende hos modern. Vårdnadsutredningen från september 2013 betonade att vad som talade för ett boende hos modern var att barnen redan hade sitt boende hos henne och att de verkade känna sig aningen tryggare med henne än med fadern. HR MEV4 s. 8

Förutom att barnen hade bott en längre tid hos modern, så föll avgörandet på en två år äldre vårdnadsutredning som grundade sig i att barnen upplevde känna sig ”lite tryggare” hos modern än hos fadern. Vad vårdnadsutredningen grundar detta på framkommer inte i domen. Förutom att barnen bott en längre tid hos modern än hos fadern, så är det detta argument som gör att modern är den som får ensam vårdnad. Här skulle man kunna tolka det som ett försök av domstolen till att skapa ordning i form av en dikotomi mellan föräldrarna. Genom att benämna modern och fadern som trygg-otrygg skulle man kunna tänka sig att det går lättare att legitimera henne som mer lämplig än fadern då hon står för det positiva motsatsparet. Kvinnlighet och trygghet är också en beskrivning som går bra ihop i den genusfigur vi har av mödrar (Hirdman 1998). Även här skulle vi kunna se ett exempel på hur modern beskrivs som en känslomässig trygghet för barnen då argumentet utgår från barnens uttalade känslor för modern.

6.1.5 Relationen mellan mor och barn

Kontinuitetsprincipen och barnens vilja att vara hos modern har varit dominerande skäl och argument i de analyserade domarna. Med andra ord kan man säga att relationen mellan moder och barn värdesätts ganska högt. När det kommer till att legitimera modern som ensam vårdnadshavare finns ett exempel på hur både utredare och domstol trycker på att barnet har rätt till båda sina föräldrar, men inte minst till modern. Ett exempel som visar tydligt på detta är dom MEV1 där barnet tydligt visat på att hon inte ville bo eller vistas med sin mamma,

utan hellre ville vara med sin pappa. Utredarna menade att fadern hade talat illa om modern framför barnet och därmed påverkat dottern till att tycka illa om sin mor. Både utredare och domstol såg hårt på detta och menade att det var bättre för barnet om modern fick ensam vårdnad. Modern skulle i sin tur se till att barnet fick tillgång till båda föräldrarna.

Utredningen ger en tydlig bild av att barnet, med fadern som ensam vårdnadshavare eller boendeförälder, riskerar att gå miste om möjligheterna till en god och nära kontakt med sin mamma. TR MEV1 s. 21

Trots att barnet tydligt uttalat sig om att hon önskade bo hos fadern så menade både utredare och domstol att det var bäst för barnet om endast modern var vårdnadshavare och boendeförälder. Utredarna befarande samtidigt att modern skulle få stora svårigheter att utöva vårdnaden ensam. Detta grundade sig i teorin om att anknytningen mellan henne och barnet var mycket bristfälligt. Trots detta så bedömde utredarna att det skulle lösa sig för modern med hjälp av professionellt stöd. Tingsrätten uttalade sig på följande sätt efter de nämnda omständigheterna:

I nuvarande situation ser utredarna stora svårigheter för modern att utöva vårdnaden ensam. Men med professionell hjälp och stöd gör utredarna bedömningen att modern på sikt kommer att klara detta. TR MEV1 s. 21–22

Bangura Arvidsson (2003) menar att samhället är inställt på att det är modern som man ska satsa på, och därav finns fler insatser och stöd att erbjuda henne (Bangura Arvidsson 2003). Utifrån Hirdmans teori om genusfigurer och genuskontrakt skulle detta kunna grunda sig i ett antagande om att modern och kvinnan symboliseras som den självklara vårdnadshavaren och som både vill och som klarar av att ta hand om barnet. Det skulle kunna sägas i grunden vara hennes ansvar (Hirdman 1998). Hirdman menar vidare att alla i samhället bidrar till att upprätthålla isärhållandet och hierarkin mellan könen (ibid.). Här är ett exempel på hur både utredare och domstol fortsätter att upprätthålla ordningen mellan män och kvinnor.

6.1.6 Den primära vårdnadshavaren

Utöver barnets bästa användas kunde också andra argument användas för att legitimera henne som ensam vårdnadshavare. Dessa argument, motiv och skäl byggde på hennes personlighet, handlingar eller andra omständigheter som utredare eller domstolarna ansåg var till hennes

fördel. Det fanns dock ibland tendenser till att modern ibland motiverades som ensam vårdnadshavare på lösa antaganden och ibland utan någon som helst motivering alls.

6.1.7 Tillit och förtroende för modern

Då modern i flera exempel i de analyserade domarna fick vårdnaden på grund av att domstolarna ansåg att det var till barnets bästa, så fanns det också exempel på när mödrar sågs som något för självklara som vårdnadshavare på grund av att de var just mödrar till barnen. Ovanstående utdrag visar till exempel på att det inte behövdes någon större motivering till varför modern var lämplig eller mest lämpad till att vara den som skulle få ensam vårdnad.

Annat har inte framkommit än att modern tar väl hand om barnet. Av dessa anledningar ska modern fortfarande ha ensam vårdnad om barnet. TR MEV5 s. 5

I ovanstående dom hade fadern enligt utredarna betett sig illa gentemot socialförvaltningen och inte bedömts kunna ta hand om eller leka med sonen på ett åldersadekvat sätt. Det endast 2,5 åriga barnet har sedan tidigare haft begränsat umgänge med fadern och utredarna föreslog modern som ensam vårdnadshavare. Modern beskrivs knappt alls i domen, utan fokus ligger på fadern och hans olämpliga beteende. Att modern blivit föreslagen som ensam vårdnadshavare med enbart ovanstående motivering, räckte för att hon skulle legitimeras som ensam vårdnadshavare. Men vad som menas med att hon "tagit väl hand om barnet" utvecklas eller beskrivs inte i domen. Detta skulle kunna tolkas som ett antagande om att hon är bättre än fadern och att det finns ett stort förtroende för henne som inte behöver motiveras vidare.

Ett annat sätt att visa på samhällets förväntningar gentemot modern är genom att både utredare och domstol litar på att modern kommer fullfölja de plikter som åläggs henne. Det finns ett förtroende för att hon är lydlig och samarbetsvillig och följer det som beslutas.

Modern har uppgett att hon alltid kommer att jobba för att barnen ska få tillgång till båda sina föräldrar. Det finns enligt tingsrätten inget i utredningen som talar emot vad modern har uppgett, dvs. att hon skulle tillgodose barnets behov av kontakt med sin pappa. TR MEV1 s. 21

Hirdman menar att kvinnor alltid blivit begränsade på olika sätt. En kvinna ska veta sin plats som underordnad mannen och i samhället. Utifrån genuskontraktet så är barn och hem en så stark del av hennes sida av kontraktet att hon inte kan eller ska göra något annat (Hirdman 2003). Ett sätt som detta kunde visas i domarna på var genom långsiktiga förslag från

utredarna kring vad som skulle vara bäst för barnet och familjen. Det fanns en tanke om att problemen i familjen skulle kunna lösas långsiktigt om modern fick ensam vårdnad.

Utredningen lyfte dock en viss oro för moderns förmåga att hantera vissa situationer med barnen och att hennes negativa bild av fadern kan få stor påverkan på barnens bild av sin pappa [...]
Modern har tidigare följt de beslut som fattats kring barnens umgänge med fadern och det finns inget som talar för att hon inte skulle medverka till att barnen får fortsatt tillgång till sin pappa.
HR MEV4 s. 8–9

I ovanstående dom tas risken kring att barnen eventuellt riskerade att förlora kontakten med sin far upp, men samtidigt tonade både utredare och hovrätt ner risken och argumenterade istället för att den inte är så stor eftersom man menade att ”modern tidigare följt de beslut som fattats kring barnens umgänge med fadern”. Med andra ord så finns det ett relativt stort förtroende för att modern kommer fortsätta underlätta kontakt och umgänge även i framtiden.

En dom som avviker från detta mönster är rättsfall MEV7. Tingsrätten reagerar på det självklara förtroendet för modern. Något som ofta missas i domarna är att det finns en självklarhet i hur en mor eller en far är, men det kan också bli så självklart att man missar att motivera fram det. I nedanstående utdrag kritiserar tingsrätten utredarna för att de bara föreslagit modern som ensam vårdnadshavare utan en egentlig motivering eller förklaring.

Vidare har utredarna inte gjort någon bedömning av föräldrarnas lämplighet som vårdnadshavare. Om nu fadern diskvalificeras som vårdnadshavare hade det varit lämpligt att närmare beskriva i vilka avseenden han inte är lämplig härför. Utredningens motivering till varför modern ska ha vårdnaden ensam är kort och gott att ”den barnen bor hos måste kunna fatta beslut och ska ha vårdnaden”, samt att ”utredarna bedömer att barnen ska bo hos modern som därmed ska vara ensam vårdnadshavare”. TR MEV7 s. 16

Bangura Arvidsson (2003) visar på att fäder ofta kan glömmas bort, medvetet eller omedvetet för att de ofta ses som ett problem. Även i denna studie verkar detta vara ett genomgående tema. I ovanstående exempel har utredarna till exempel inte skrivit något om fadern, utan han verkar ha lämnats utanför helt i vårdnads, boende och umgängesutredningen.

6.1.8 Kvinnan och modern som underordnade i samhället

Hur kommer det sig att modern möter så mycket tillit och förtroende från både utredare och domstolar när det kommer till vårdnadstvister? Lika så som man skulle kunna se det som att

modern har fördelar gentemot fadern i vissa fall, så skulle det också kunna förklaras genom hennes underordning i samhället. När man talar om modern, så är det i termer av att hon kan ta hand om barn och se till barnets bästa. Men ett annat tungt argument är också att hon förväntas fullfölja plikter och bestämmelser.

Modern är samarbetsvillig, har ett gott professionellt stöd genom vuxenpsykiatri och skolpersonal samt av ett gott nätverk i sina föräldrar som kan stötta henne när det behövs. TR MEV8 s. 10.

I dom MEV8 beskrivs modern som en skör person som inte riktigt orkar med sitt föräldraskap. Men alla inblandade parter menar istället att hon bryr sig om barnet, att hon visar på engagemang i form av att hon är hjälpsökande för sitt mående och för att hon får stöttning från sin familj. Trots stora brister hos modern så väljer både utredare och domstol ändå att låta henne få ensam vårdnad då man anser att fadern inte verkar vara upptagen med sin nya familj. Villicana, Garcia & Biernat (2017) menar att det finns en förväntan om att det är modern som ska ta hand om barnet och därför lägger man mer ansvar på henne. Enligt Hirdman (2003) så är det kvinnans roll att underkasta sig och göra som de blir tillsagd både enligt hierarkin och genuskontraktet. Jämfört med fadern så skulle modern i dessa exempel kunna säga befinna sig på den ”rätta” sidan av kontraktet. Alltså på den underordnade plats och den miljö där hon förväntas vara. I hemmet, med barnen. Det finns en självklarhet i den tanken, och en uppfattning om att det också alltid är det som kvinnan och modern själv vill (Hirdman 2007). Något som är värt att notera med detta fall är att det senare överklagades till hovrätten, och där insåg både hovrätt och utredare att det fanns stora risker för barnet att stanna kvar med modern då dottern hade en bristfällig anknytning och riskerade att utveckla samma symptom som modern i sitt psykiska mående. Det slutade då med att fadern fick ensam vårdnad. Men först efter att modern kunde bekräftas som olämplig (FEV1).

I dom MEV2 ansågs båda föräldrarna vara lämpliga som ensamma vårdnadshavare. Problemet var att båda parter hade svårt att samarbeta på grund av bristande kommunikation, lögn och otydliga besked gentemot varandra och detta blev problematiskt för fortsatt samarbete i gemensam vårdnad. Det enda som avgjorde att modern fick ensam vårdnad var på genom följande motivering:

Både modern och fadern är i och för sig lämpliga som vårdnadshavare, men för tingsrätten framstår modern som mer samarbetsvillig och fadern som mer konfliktinriktad [...] Barnen har

vidare bott en längre tid hos modern och vårdnads - boende och umgängesutredningen anser att hon är lämplig som ensam vårdnadshavare. Vid en samlad bedömning finner alltså tingsrätten att då konflikten mellan föräldrarna inte tenderar att upphöra ska den gemensamma vårdnaden upphöra och modern ska då tillerkännas ensam vårdnad om båda barnen. TR MEV2 s. 16

Den avgörande faktorn som uppenbarade sig i fallet var att utredningen kommit fram till att fadern var mer konfliktinriktad på grund av att han bland annat drev ekonomiska tvister mot modern samt att han skrev sms till henne innan rättegången där han tydligt menade att han inte behövde hennes hjälp med barnen. I utdraget beskriver tingsrätten modern och fadern som motsatsparet *samarbetsvillig* och *konfliktinriktad*. Tingsrätten gör här en tolkning av föräldrarnas agerande gentemot varandra i form av ett motsatspar. Detta avgjorde att modern fick ensam vårdnad. Här har vi ett exempel på både en dikotomi och en hierarki mellan föräldrarna. Hirdmans menar att logiken om dikotomier mellan könen är en av grundpelarna som spelar roll för att den fortsatta maktordningen mellan könen ska fortgå. Samtidigt menar Hirdman att kvinnan är underordnad mannen i form av en förutbestämd hierarki. Genom att benämna henne som *samarbetsvillig* så kan man se det som ett uttryck för hennes underordning gentemot mannen, hon förväntas göra som hon blir tillsagd (Hirdman 2007). Trots att detta är ett exempel där modern "vinner" eftersom som hon får ensam vårdnad, så skulle man genom Hirdmans teori också kunna säga att domen är ett exempel på hur ordningen mellan män och kvinnor upprätthålls genom rättsväsendet. Modern vinner vårdnaden om sitt barn, men behåller sin underordnade plats gentemot mannen och sin egen vilja i samhället.

6.2 Fader ensam vårdnad

Detta avsnitt redogör för de generella teman och mönster som framkommit i de åtta domarna där fäder fått ensam vårdnad. Här presenteras domstolarnas argument, motiv och skäl som använts för att legitimera fäder som ensamma vårdnadshavare. Även i dessa domar finns mycket fokus på barnens bästa i form av principen att barnen har rätt till båda sina föräldrar samt att fadern beskrivs och motiveras fram som en materiell trygghet för barnen. De grundläggande skälen och argumenten som används är inte så många, men det genomgående temat som återkommer handlar i grunden om att modern brustit så pass mycket på olika sätt att ansvaret därför går över till fadern.

6.2.1 Barnets bästa

Barnets bästa användes som argument också när fadern skulle legitimeras som ensam vårdnadshavare. Nedan följer olika typer av argument som domstolarna använde i de analyserade fallen.

6.2.2 Barnets rätt till båda föräldrarna

I majoriteten av de totalt åtta granskade domarna blev fadern ensam vårdnadshavare i princip enbart på tingsrättens eller hovrättens argument kring risken att modern skulle begränsa eller helt stänga ute fadern ur barnens liv. Eftersom vårdnadshavarens skyldighet är att se till att kontakten hålls mellan båda föräldrarna så var detta ett återkommande och tungt argument för att fadern skulle få ensam vårdnad istället. I dom FEV2 hade modern till exempel satt sig emot umgänge mellan barnet och fadern vid flera tillfällen, även under själva vårdnadsutredningen. Tingsrätten skrev följande i sin slutbedömning:

Vid bedömning av en förälders lämplighet som vårdnadshavare ska enligt föräldrabalkens bestämmelser stor vikt läggas vid föräldrarnas förmåga att tillgodose barnets behov av kontakt med den andre föräldern. Vi uppfattar inte att modern lever upp till detta ansvar och bedömer henne därför mindre lämpad att vara ensam vårdnadshavare för barnet. Det framstår tydligt i samtalen med modern att hon inte har för avsikt att försöka förbättra samarbetet med fadern eller underlätta för barnet att ha en nära och god relation med sin pappa. TR FEV2 s. 9

Ett liknande mönster uppkommer också i domen FEV7. Modern ger här uttryck för att hon vill förbättra samarbetet med fadern samtidigt som hon också uttryckte sig mycket negativt om fadern i samtal med utredarna. Utredarna menade att upplevde att det fanns en stor risk för att kontakten skulle brytas helt mellan barn och fader om hon fick ensam vårdnad. Tingsrätten gick därmed på utredarnas bedömning och fadern fick ensam vårdnad om barnet trots att det innebar att barnet också skulle behöva byta förskola.

Det framgår med all tydlighet genom de samtal som utredarna haft med modern och av henne upprättade handlingar att det föreligger en överhängande risk för att hon - vid ensam vårdnad - inte skulle verka för att barnet får en nära och god kontakt med sin pappa och för att hon skulle begränsa dennes möjligheter till insyn i barnets liv. TR FEV7 s.10.

I dom FEV3 hade modern valt att återkalla insynsfullsmakten från fadern vilken innebar att fadern inte längre kunde få någon som helst information från skolan gällande barnet. I det

fallet fanns ingen vårdnadsutredning gjord, utan då tolkade tingsrätten själva hennes handlingar som ett medvetet försök till att försvåra umgänget mellan barn och far.

Åtgärden talar enligt tingsrättens mening för att hon inte verkar för att barnens behov av umgänge med fadern så långt det är möjligt tillgodoses och att hon inte verkat för att fadern ska få sådana upplysningar om barnen som kan främja umgänget med honom. TR FEV3 s. 24

I dom FEV4 hade familjen tidigare varit i en vårdnadstvist där modern blivit tilldelad ensam vårdnad. Eftersom det inte verkade fungera så hade en ny tvist kommit till tingsrätten där en by bedömning behövde göras. I denna dom framkom det att modern inte hade tagit sitt ansvar och sett till att barnet fått träffa sin pappa under de bestämda tiderna som tidigare satts upp för umgänge.

Som vårdnadshavare och boendeförälder till barnet skulle modern tagit ett större ansvar för barnets umgänge med fadern i enlighet med tidigare beslut från domstolen. Modern har även lagt ut på sociala medier att hon inte hade för avsikt att följa domstolens beslut. TR FEV4 s.18

Mönstret av att modern förlorar vårdnaden är att hon i dessa fall haft barnen boende hos sig. Schiratski (2008) menade att det innebär ett större ansvar när föräldern är boendeförälder till barnet i form av att barnet ska få träffa den andre föräldern. Om detta ansvar inte fullföljs, så riskerar den föräldern också att förlora förtroendet som ensam vårdnadshavare. Men hur kan vi förklara att mödrar i så stor utsträckning försökt sabotera umgänge mellan fadern och barnet? Den utsatta positionen i en vårdnadstvist för kvinnan skulle kunna förklaras utifrån Hirdmans teori om genuskontraktet. Hirdman (1998) förklarar män och kvinnors olika förhållningssätt gentemot varandra i liknelse med ett avtal med det som hon kallar genuskontraktet. Modern associeras med familj, barn och hem och det är en sida hon blivit tilldelad av samhället genom tvång och förtryck, men som hon samtidigt också vill försvara (Hirdman 1998). Min tolkning är att detta skulle kunna vara ett exempel på att modern känner sig hotad av fadern och därför försöker försvara sin sida av kontraktet genom att få bort fadern så att hon kan ta hand om barnen själv.

6.2.3 En materiell trygghet för barnen

I domarna där fäder fick ensam vårdnad talade man också om trygghet som ett argument för barnen, men det tog sig i uttryck på ett annat sätt. Här lyfter domstolarna istället upp att fäder kan erbjuda sina barn trygghet i form av materiella ting så som en bra bostad eller ekonomiska och sociala tillgångar.

Utredningen visar att barnen är tryggare med pappa utifrån hans mer ekonomiska och socialt stabila situation. TR FEV4 s. 17

Här skulle vi kunna se en dikotomi som inte är så tydlig, men som ändå målar upp modern och fadern som varandras motsatser. Genom att beskriva att fadern har något, indikerar det indirekt på något som modern inte har. Genuskontraktet kommer också till uttryck här. Begreppet ”trygghet” för barn brukar i första hand associeras till modern då värme, kärlek och trygghet är egenskaper som ses som självklara föreställningar om moderskap och kvinnlighet (Hirdman 2007). I detta fall är det istället fadern som ska representera trygghet för barnen. Intressant är att domstolen då hänvisar att tryggheten till ekonomin, och inte till värme och kärlek. Detta skulle kunna förklaras som mer självklart då män och faderskap i större grad är kopplat till genusfiguren som ansvarar för ekonomi, stabilitet och arbete (Hirdman 2007). Genom dessa föreställningar om manlighet och kvinnlighet ser vi ett exempel på hur könen hålls isär från varandra och det är detta som Hirdman menar ger upphov till hierarkin mellan män och kvinnor. Ett annat exempel beskriver att fadern har en förmåga att skydda barnet från modern.

Fadern har förmågan att skydda barnet från den olämpliga miljön hos modern. TR FEV5 s.14

Genom att beskriva fadern i termer av hur vi föreställer idén om manlighet i kombination i de föreställningar vi har av faderskap, skulle exemplet ovan kunna visa på ett argument med könsstereotypiska inslag. Hirdman menar att det finns en uppfattning om att mannen är den starka och kvinnan den svaga (Hirdman 2003). Det är en genusfigur vi är bekanta med och som förstärker den manliga normen. Genom att domstolarna väljer att använda utredarnas beskrivning av fadern som den som kan ”skydda” barnen som ett avgörande argument för att han ska få ensam vårdnad, skulle man utifrån Hirdmans teori sägas ge upphov till fortsatt reproduktion av genus och skapande av manlighet.

Två andra exempel menar istället att fadern har en lugn och stabil miljö att erbjuda barnet deras behov av omsorg, trygghet och grundläggande behov.

Vi bedömer att fadern är en välfungerande förälder som har goda förutsättningar att möta dotterns behov av trygghet, stabilitet, förutsägbarhet och omsorg. Vår uppfattning är att barnet

skulle få goda uppväxtnöjligheter och möjlighet att utvecklas på ett gynnsamt sätt med fadern som vårdnadshavare och boendeförälder. TR FEV2 s. 9

Sedan barnet bott heltid hos fadern har det stabiliserats för honom och han mår allt bättre. Skolan har lämnat information om att närvaron i skolan har ökat och att han ter sig lugnare där. TR FEV5 s. 8

Ovanstående exempel kommer från domar där man tittar på barnets välmående. I båda fallen använder menar domstolarna att fadern kan erbjuda olika former av ”stabilitet” för barnen. Inte heller här talar man om att fadern kan erbjuda en känslomässig trygghet. Det är ett begrepp som tillhör modern och som inte används för att beskriva fadern. Här skulle åter ett exempel på dikotomier kunna identifieras (Hirdman 2007). I domarna står kvinnan för det känsliga medan mannen står för det materiella.

6.2.4 Den sekundära vårdnadshavaren

Utöver argumenten med barnets bästa så använde domstolarna en del andra sätt för att legitimera fadern som ensam vårdnadshavare. Här kom en mängd olika variationer i hur domstolen argumenterade och motiverade. Det genomgående temat var dock att det fanns ett behov av att modern helt var tvungen att brista i omsorg, föredöme eller livsstil för att fadern skulle kunna träda fram som en alternativ kandidat. Fadern var alltså inte självklar på samma sätt och blev heller inte mött med förtroende eller förväntningar i lika stor utsträckning som modern. Villicana, Garcia & Biernat (2017) menar att mannen inte är den av föräldrarna som associeras som den primära vårdnadshavaren utan att det är modern som anses ha det övergripande ansvaret över barnen och prioriterar familjen medan fadern är den som främst försörjer familjen och är på arbetet. Att som domstol då behöva legitimera fadern som ensam vårdnadshavare skulle kunna vara ett exempel på att mannen närmar sig den kvinnliga sidan av kontraktet, vilket strider mot idén om genuskontrakten vilket också riskerar att möta ett visst motstånd eller svårighet då det inte ses som det normala (Hirdman 1998).

6.2.5 Fadern aktuell först när modern brister

Ett tema som är genomgående för flera av de analyserade domarna är att modern ofta tar ganska stor plats i domarna och att fadern är beroende av att hon bedöms vara olämplig för att han ska kunna bli ett alternativ.

Dom FEV4 är ett exempel. Här först det fram mycket negativt om modern. Bland annat att hon hade prioriterat att köpa foder till sina hästar framför att köpa blöjor till sitt yngsta barn, att hon vid något tillfälle hade lämnat barnen ovårdade på skolan samt att hon inte hade betalat barnomsorgsavgiften. Det hade kommit flera orosanmälningar mot modern och dessa fortsatte att komma trots insatser från sociala myndigheter (FEV4). Dessa exempel blev ett av de avgörande motiven för att visa att modern inte var lämplig som vårdnadshavare eller som förälder. Utifrån dessa brister menar tingsrätten att det är relativt uppenbart att modern inte ska ses som lämplig då hon misslyckats i sin föräldraroll. Fadern blir tilldelad ensam vårdnad, men han nämns knappt inte i domen utan det största fokuset är på moderns olämplighet.

Samma sak sker också i dom FEV8. Även här tar modern stor plats och både möter kritik och ifrågasättande från Hovrätten. Någon större information eller argument för fadern tar hovrätten inte upp i domslutet, utan hovrätten menar att moderns psykiska hälsa, livssituation och omsorg för barnen är mycket tveksam. De menar därför att fadern skulle vara ett bättre alternativ. Hovrätten motiverade fram fadern på följande sätt i domslutet:

Oron har i huvudsak gällt moderns psykiska mående, hennes boende- och ekonomiska problem, brister i omsorgen samt föräldrarnas samarbetssvårigheter [...] Det framstår som att moderns personliga förhållanden har förbättrats när det gäller ekonomi och boende sedan hon flyttade ihop med sin nya man. Emellertid leder de sammantagna uppgifterna i målet, däribland vad som framkommit rörande förhållandena hemma hos henne från sommaren 2018, ändå till frågetecknen kring moderns livssituation, föräldraskap och påfrestning på grund av tvisten. Sådana farhågor gör sig inte gällande i samma utsträckning gällande fadern. HR FEV8 s. 11

Chelser (1991) menar att mödrar ofta möter betydligt mer fördömande och kritik än fäder i vårdnadstvister. Här kan vi se ett exempel på detta. Det är så mycket fokus på kvinnans fel och brister, att barnperspektivet nästan glöms bort. Även fadern glöms bort lite i domen trots att det faktiskt är han som får vårdnaden i slutändan. I nedanstående exempel får fadern lite mer utrymme och en större motivering till varför han är mer lämpad utifrån ett barnperspektiv jämfört med modern.

Modern beskriver sig som förföljd, trakasserad och hotad av fader och hans omgivning, har ibland orealistiska tankar och resonemang i olika frågor, beskriver verkligheten på ett osammanhängande sätt som inte är förankrat i verkligheten och tycks ibland uppfatta saker på ett annat sätt än omgivningen. Moderns sätt att prata inför sonen är olämplig då det skapar en ovisshet och otrygghet för honom. Hon har inte förmågan att hålla sonen utanför föräldrarnas

konflikt. Hennes ilska gentemot fadern, hans fru och omgivningen påverkar hennes förmåga att vara en trygg och känslomässigt närvarande förälder. Fadern har det huvudsakliga ansvaret för barnet och har, till skillnad från modern, insikt om sonens behov av stöd och hjälp i hans nuvarande situation. Modern nekade till exempel barnet den familjebehandling som ansågs nödvändig för hans psykiska hälsa och utveckling. TR FEV5 s. 8.

Något som är gemensamt för alla fallen är att domstolen direkt eller indirekt målar upp föräldrarna som varandras motsatser. I de andra blir han indirekt hennes motsats eftersom han inte nämns alls, och då kan man tolka det som att det modern är, är inte han. Detta genomgående mönster går ganska omgående att koppla till Hirdmans första logik i genusordningen. Hirdman menar att dikotomierna är de motsatsord som särskiljer könen och målar upp dem som varandras motsatser, detta görs på grund av ett behov av att förstå världen och könets olikheter. Det fortsatta särskiljandet på män och kvinnor är också det som upprätthåller könsordningen. Uppfattningen är att de inte ska blandas och de ska inte vara lika varandra utan det finns ett behov att särskilja dem för att kunna förstå män och kvinnor (Hirdman 2007). Utifrån att modern är en så stark kandidat gällande barn utifrån genuskontraktet, skulle man kunna säga att hon därmed har en stark överordning gentemot fadern. Barnen är hennes sida av kontraktet, och det är svårt för fadern att ta sig in på hennes arena. Hierarkin mellan föräldrarna kommer på så sätt till uttryck i form av att de argument och skäl som används för att motiveras fram fadern som ensam vårdnadshavare måste bygga att modern brister på flera sätt.

6.2.6 Mannen och fadern som överordnad i samhället

Utöver argumenten som rörde barnets bästa fanns det även ett annat argument som avgjorde att fadern fick ensam vårdnad. I dom FEV1 får fadern ensam vårdnad på grund av att man sett att modern inte fungerade som ensam vårdnadshavare för barnet. I det föregående beslutet i tingsrätten mötte fadern mycket kritik i form av att han till exempel hade låtit barnet vara hemma och därav inte fullföljt sin skolplikt. Men i hovrätten resonerade man på ett helt annat sätt, och fadern blev snabbt ursäktad för sitt beteende.

Det kan visserligen läggas honom till last att han under betydande tid inte kunnat bidra till att barnet kunnat fullgöra sin skolgång. Inte heller har han tillgodosett barnets behov av kontakt med bl.a. sina morföräldrar. Hans agerande kan dock förklaras till viss del med att skolan – som det framstår – tagit moderns parti i vårdnadstvisten, samtidigt som han, såvitt framgår av förhöret med A, fått indikationer på att socialtjänsten uppfattade att hans åtgärder var förenliga med vad som vid tidpunkten var bäst för barnet. HR FEV1 s. 10

Enligt Villicana, Garcia & Biernat (2017) är det mer accepterat att fäder misslyckas än att mödrar gör det. I vårdnadstvister menar Chelser (1991) att fäder generellt sett blir ursäktade för sitt beteende. Hirdman (2007) menar i sin tur att världen är skapad och ordnad utefter mannen och på ett sätt som gynnar honom. Utifrån denna fakta så skulle man kunna tolka detta som att fäder möter mindre kritik just för att samhället inte ställer så höga krav på dem som föräldrar, samt att män generellt möter mindre kritik och ifrågasättande just för att de är män. Ett annat exempel som jag vill lyfta upp följer ett likande mönster. Här legitimeras fadern som ensam vårdnadshavare enbart utifrån att faderns värderingar speglar samhällets normer.

Modern har avvikande åsikter från övriga samhällets när det gäller vaccinering, sjukvård, medicinering och mathållning för barnet [...] Faderns mer traditionella syn på sjukhusvård, medicinering, vaccinering, kost, förskola och andra grundläggande frågor enligt hovrättens bedömning har fadern störst förutsättningar att bidra till en trygg och stabil uppväxtmiljö för barnet. HR FEV6 s. 8–9

Hovrätten menar indirekt att det är till barnets bästa att vistas med en förälder som står för de traditionella värderingarna som finns i samhället. Faderns "traditionella" syn menas med att han vill ge barnet vacciner, mediciner och behandlingar samt att maten som barnet får ska vara allsidig och bestå till stor del av husmanskost (FEV6). Modern ses istället som utmanande av normen då hon själv har dålig erfarenhet av sjukhusbehandlingar och därför inte vill att dottern ska ha mer kontakt än nödvändigt med sjukvården. Modern vill också att dottern ska undvika mejeriprodukter och kött i sin kost. Här utspelar sig en tydlig dikotomi mellan föräldrarna i form av traditionell-avvikande. Men det som dominerar i detta uttalande är hierarkin. Hovrätten föredrar den traditionella värderingarna, och fadern blir då den som står för normerna i samhället. Hirdman menar att samhället är uppbyggt utifrån mannen, mannens begär och att det är han som står för normen för det som är rätt och riktigt (Hirdman 2007). I detta fall stod mannen för samhällsnormen, och det blev ett avgörande argument för att hovrätten skulle legitimera honom som ensam vårdnadshavare.

6.3 Slutsatser

Vad säger det analyserade materialet? Syftet med uppsatsen var att undersöka hur domstolarna argumenterar, motiverar och legitimerar mödrar och fäder som ensamma vårdnadshavare. Det som kan konstateras utifrån den utvalda och analyserade empirin är att domstolarna i grunden argumenterar på ett liknande sätt i domarna för mödrar och i domarna

för fäder, men att innebörden i argumenten och skälen skiljer sig åt. Barnets bästa används till exempel som argument i alla domar, men domstolarna använder det på olika sätt beroende på om det rör sig om att legitimera fram mödrarna eller fäderna. Domstolarnas argumentation skiljer sig också åt mellan fäder och mödrar i sig, argumenten är fler och starkare när det gäller att legitimera modern jämfört med att legitimera fadern. Fadern är dessutom mer eller mindre beroende av att modern ska ha brustit för att han ska kunna motiveras som mer lämpad än henne.

Med hjälp av Hirdman kan detta bero på genuskontraktet, eftersom det bestämmer föräldrarnas positioner till varandra i samhället. Kvinnan har en starkare roll och betydelse i kontexten av barn och hem än vad män har. Modern beskrivs som en känslomässig trygghet för barnet vilket går hand i hand med de föreställningar vi har om kvinnor och moderskap. Fäder beskrivs istället som en materiell trygghet för barnen, vilket också går ihop med våra föreställningar om att det är mannen som arbetar och gör karriär.

Hirdmans logik om könsmaktsordningen kommer också till uttryck. Domstolarna för en argumentation som legitimerar föräldrarna genom att måla upp dem som varandras motsatser. Det finns ett behov av att särskilja föräldrarna ifrån varandra för att en hierarki mellan dem ska uppstå. Hierarkierna är till viss del redan bestämda utifrån genuskontraktet. Utgångspunkten är att modern är en given förälder och vårdnadshavare till barnet, medan fader inte är det på samma sätt. När en förälder brister på något sätt, förändras den förutbestämda hierarkin. Om fadern brister, använder domstolarna barnets bästa i form av att barnets vilja, kontinuitetsprincipen som argument för att legitimera modern. När modern brister möter hon i första hand stark kritik från utredare och domstolar, vilket också fadern är i behov av för att kunna nå upp till att ses som mer lämplig än modern. Man skulle därmed kunna säga att hierarkin inom denna arenan kan bli omvänd. Hirdman menar att mannen alltid är överordnad, men inom vårdnadstvister har modern en förutbestämd och given roll som vårdnadshavare för barnet. Hennes underordnade placering bland hem och barn, blir också i detta fall till hennes fördel och hans nackdel. Med hjälp av Hirdmans teori kan vi här se hur en förutbestämd ordning av män och kvinnor också påverkar domstolens sätt att argumentera, och kanske också i flera fall hur utfallet blir.

7 Diskussion

Eftersom detta är en kvalitativ studie där ett mindre antal domar använts så går det dock inte att dra några stötte och generella slutsatser. Men trots att rättsväsendet är ordnat utefter likabehandlingsprincipen, att vårdnadstvister alltid ska utgå från ett barnperspektiv samt att vi idag har krav på att män och kvinnor ska bedömas likvärt, så finns det vissa tendenser i de analyserade rättsfallen som tyder på att mödrar och fäder ändå inte alltid möter samma bedömningar på grund av sitt kön. I denna studie är könet centralt, men det finns troligen många andra aspekter som också kan vara avgörande, då tänker jag till exempel på föräldrarnas etnicitet eller klass. Något som var oväntat med studien var att barnets bästa användes på så olika sätt i domarna. Barnets bästa är en princip som jag tänkte skulle leda till mer objektiva bedömningar, eftersom man ska se till barnet och dess behov. I de analyserade domarna användes barnets bästa istället som argument för att man värnade om relationen mellan mor och barn, och att det var viktigt för barnet att vara tillsammans med sin mamma. I ett fall ledde detta till att barnet for illa hos modern, men detta kom fram först vid överklagan till Hovrätten. Det väcker tankar kring hur barnets bästa faktiskt används och hur det påverkar barnet. Framtida studier skulle därför kunna titta närmre på just barnets bästa och hur barnet påverkas av samhällets värderingar och hur vi ser på moder- och faderskap. En annan framtida studie som hade varit intressant hade varit att undersöka hur domstolarna förhåller sig och legitimerar samkönade föräldrar i vårdnadstvister. Finns där också ett behov av att hitta könstypiska motsatser eller ser argumentationen ut på ett annat sätt?

Referenslista

Bangura Arvidsson, Maria (2003). *Ifrågasatta fäder: olika bilder av fäder till socialt utsatta barn*. Diss. Lund: Univ., 2003

Berglund, Kerstin (2007). *Straffrätt och kön*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2007

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2012). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 3., [utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Bryman, Alan (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2., [rev.] uppl. Malmö: Liber

May, Tim (2001). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur

Chelser, Phyllis (1991) Mothers on trial: The custodial vulnerability of women, *Feminism & Psychology*, Vol 1(3): 409–425.

Costa Luiza, Esteves Ana, Kreimer Roxana, Struchiner Noel & Hannikainen Ivar (2019) Gender stereotypes underlie child custody decisions, *European Journal of Social Psychology* 49(3): 548-559.

Domstolsverket, *Domstolsstatistik 2017*, Sveriges domstolar

Hirdman, Yvonne (2003). *Genus: om det stabila föränderliga former*. 2., [rev.] uppl. Malmö: Liber

Hirdman, Yvonne (1988) Genussystemet -Reflektioner kring kvinnors sociala underordning *Kvinnor och TV*, (3): 49–63, *Tidskrift för genusvetenskap*

Hirdman, Yvonne (2007). *Gösta och genusordningen: feministiska betraktelser*. Stockholm: Ordfront

Lens, Vicki (2019) Judging the other: The intersection of race, gender, and class in Family Court *Family Court Review: an interdisciplinary journal*, 57(1):72–87

Lundgren, Rasmus (2008) Därför får mammorna vårdnaden, *Fokus*, den 11 januari 2008

Mattson Tina (2015) *Intersektionalitet i socialt arbete -teori, reflektion och praxis*. 2 uppl. Falkenberg: Gleerups

Miegel, Fredrik & Schoug, Fredrik (red.) (1998). *Dikotomier: vetenskapsteoretiska reflektioner*. Lund: Studentlitteratur

Plantin, Lars (2001). *Mäns föräldraskap: om mäns upplevelser och erfarenheter av faderskapet*. Diss. Göteborg: Univ., 2001

Rejmer, Annika (2003). *Vårdnadstvister: en rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa*. Diss. Lund: Univ., 2003

Schiratzki, Johanna (2014). *Barnrättens grunder*. 5., [rev]. uppl. Lund: Studentlitteratur

Schiratzki, Johanna (2008). *Mamma och pappa inför rätta*. Uppsala: Iustus

Schlytter, Astrid (1999). *Kön och juridik i socialt arbete: tillämpningen av 3 § LVU på länsrättsnivå*. Lund: Studentlitteratur

SFS 1949:381 Föräldrabalk

SOU 2014:6 *Män i tvister om vårdnad, boende och umgänge*, underlagsrapport på uppdrag om män och jämställdhet av Johanna Schiratzki 2014

SOU 2017:6 *Se barnet!* Betänkande av 2014 års vårdnadsutredning, Stockholm 2017

Singer, Anna (2017). *Barns rätt*. Upplaga 1 Uppsala: Iustus

Strömblad, Helena (2010) Pappor har inte en chans, *Barometern*, den 18 september 2010

Statistiska Centralbyrån (2018) *På tal om kvinnor och män*, SCB Lathund om jämställdhet

Suwada, Katarzyna och Plantin, Lars (2014) On Fatherhood, Masculinities, and Family Policies in Poland and Sweden -A Comparative Study, *Polish Sociological Review* (188):509.

Svensson, Eva-Maria (1997). *Genus och rätt: en problematisering av föreställningen om rätten*, Diss. Göteborg: Handelshögsk.

Villicana A.J, Garcia, D.M och Biernat M. (2017) Gender and parenting: effects of parenting failures on evaluations of mothers and fathers, *Group Process & Intergroup Relations* (6):867–878

Tvistemål

Vänlig kontakta författare för tillgång till separat dokument med de ursprungliga tvistemålen.